

Püsök Sarolta

Szolgálni szóval, betűvel és tettel. A Református Család indításának előzményei és az első megjelenési szakasz (1929–1944) ismertetése¹

A 20. század eleji válságok gyökerei

Elöljáróban fontos megvizsgálunk magát a korszakot és a válságokat előidéző tényezőket, amelyben a Református Család című folyóirat útjára indult, hogy aztán a lap létrejöttének közvetlen okait is feltárhassuk. Időben érdemes legalább a 19. század közepéig visszatekinteni, hogy az összefüggéseket megértsük. A kiegyezést követően a Monarchia lakóira beköszöntött a hosszú békeidőszak, sorra épültek az impozáns középületek, a technika és tudomány területén szintén lendületes volt a fejlődés. A teológiai gondolkodást is a korszak hatotta át, az a lázas optimizmus, amely a maga emberközpontúságával az ember végtelen lehetőségeit hirdette, és ezzel olyan álbiztonságot, amelynek később keserves ára volt. Utólag találóan állapítja meg a korszak egyik elemzője, hogy „*a liberális teológia relatív értékével és relatív mértékével nem nyújtott biztonságot*”.²

---

¹ Jelen tanulmánnyal köszöntöm Adorjáni Zoltán tanárt, tanártársat, és elsősorban a szerkesztőtársat, aki családtagjainak és hivatali elődjeinek nyomdokait követve, felvállalta a Református Család főszerkesztői (2000–2003), majd szerkesztőbizottsági teendőit (2000–2018). Sajat példájával hirdeti, hogy az Isten kegyelméből kapott és gyarapított tudást az erdélyi teológiai tanárnak alázattal kell közkinccsé tennie, hogy másokat is közelebb vigyen általa a Teremtőnkhez.

A tanulmány először angol nyelven jelent meg: *To Serve with Words, Letters and Deeds – The First Stage of the Református Család (Reformed Family) Magazine’s Publication (1929–1944)* In: *Studia Univ. Babeş–Bolyai, Theologia Reformata Transylvania* (2020/2), 107–126., DOI: 10.24193/subbtref.65.2.06, <http://studia.ubbcluj.ro/download/pdf/1334.pdf>

² Márkus Jenő: *A liberális szellem a református egyházban – A magyar református liberális teológia*. Kálvin János Kiadó, Budapest 2005, 138–139.

Az álmok és valóság közti szakadék azonban egyre bővült, a látóhatár szélén fenyegető viharfelleggé tömörült az egyes társadalmi rétegek etnikai és gazdasági téren tapasztalt visszásságainak suttogó panasza. A kisembereket a saját nyomorúságuk és a jobb élet utáni vágyuk gyakran arra készítette, hogy elinduljanak vendégmunkásnak távoli vidékekre, a tengeren túlra. Az első kivándorlási hullám már az 1848-as szabadságharc leverésekor megindult, de „csak 1880–90 táján ölt nagyobb lendületet a vándorlási kedv. Hozzávetőleges becslések szerint ebben az időben már mintegy százezer magyar él a szorosabban vett »Egyesült Államok« területén..., akik a háború végét (első világháború – szerk. megj.) Amerikában érték, majdnem kivétel nélkül letettek a hazatérés szándékáról.”³ A kivándorlók pontos számát nehéz volt megállapítani, mert egyesek akár háromszor is visszamentek, hiszen a hazahozott dollárokkal földet, házat szereztek maguknak, és az újabb tervek újabb utakra készítették őket.

A századfordulót különös hangulat hatotta át: a fejlődésben való hit és a jobb élet reménysége az embernek hamis énképet és olyan elbizakodottságot adott, amely egyre távolabb sodorta Istentől. Aztán jött az első világháború a maga borzalmaival, közelharcaival, és ami még megmaradt, azt felperzselte a Tanácsköztársaság és a trianoni döntés okozta trauma. Az utóbbi eseménysor úgy hatott az emberekre, mint holdkórosra a váratlan felriasztás, amelyet követően azt sem tudja, hogy melyik világrészen van, és mit kezdjen magával, hiszen milliók kerültek egyik napról másira helyváltoztatás nélkül egy másik állam fennhatósága alá, miközben az új hivatalos nyelvet többségük nem beszélte. Családok, intézményi hálózatok kerültek a határok különböző oldalára, és mivel mindenki nem menekülhetett a magyar fennhatóság alatt maradt kis ország részbe, így a többségnek döntenie kellett az elsorvadás/beolvadás vagy az önálló kisebbségi lét mellett. Az utóbbi választása események, tettek egész sorát indította el a reformátusok körében is.

---

³ Maksay Albert: Magyarok. In: Maksay Ágnes (szerk.): *A régi fal szomszédságában*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1998, 26.

Sikeres válságkezelési stratégiák

Történeti távlatból jóval egyszerűbb a válság okaira rámutatni, mint a válság közepette vagy közvetlenül utána. A századfordulón is voltak, akik közben is észlelték a rossz irányt, nem lettek áldozatai az érzékcsalódásnak, nem vakította el őket teljesen a korszellem. Az ilyen éber érzékelésekhez mindig szükséges egy olyan külső, tárgyilagos viszonyítási alap, amelyet leginkább a tudomány nyújthat. Már az ókorban tudták, hogy egy lefüggönyözött kocsi aligha érzékelhető a mozgás, de ha az utas kitekint az ablakon, a tovatűnő táj alapján azonnal tudatára ébred az elmozdulásnak.

Az erdélyi reformátusok számára a tudomány világra nyíló ablakát elsősorban a Kolozsvári Teológiai Fakultás jelentette. Szász Domokos, az egyházépítő püspök, aki az új lehetőségek felismerője és következetes kiaknázója volt, 1895-ben indított lelkészképző intézetet Kolozsvárt (a nagyenyedi intézmény elsorvadása árán is), hogy tanárai és hallgatói bekapcsolódhassanak abba a pezsgő szellemi, kulturális életbe, amelyet a Ferenc József Tudományegyetem alakított ki maga körül. Az elképzelése bevált, a fakultás „[...] *egész egyházunk lelki és szellemi tűzhelye volt. Tudós professzoraink bátor hangú kritikai munkássága óvta egyházunkat az elsekélyedéstől. [...] A háború éveiben ez a kritikai látás ugyane férfiak munkája nyomán bünvallássá mélyült, az illúziók elleni harcból pedig megszületett a végső realitásnak, Isten akaratának keresése.*”⁴

A felelősen gondolkodó teológusokat a későbbiekben is foglalkoztatta a válság kezelésének kérdése mentén az okok vizsgálata, amely ugyanakkor őszinte tükörbe nézést is jelentett. A teológiai tanárból lett püspök, Makkai Sándor (1890–1951) ilyen jellegű elemzést, önvizsgálatot és egyben jövőtervet kínál korszakalkotó művében, a *Magunk Revíziójában*, amelyben a következőképpen fogalmaz: „*Vállalni kell a felelősséget a múltért! Vállalni, éppen azért, mert látjuk és tudjuk, hogy az a múlt hová juttatott. Mint a magunk bűnét, kell vállalnunk, éppen azért, hogy levezekelhessük, hogy megbánhassuk, és hogy újra többé soha el ne követhessük...* [...] *A felelősség vállalása, a bünbánat és a vezeklés a legnagyobb tett,*

---

⁴ Juhász András: Az Erdélyi Református Egyházkerület. In: Bütösi János (szerk.): *„Tebenned bízunk eleitől fogva...” A magyar reformátusság körképe*. Kiadja a Magyar Református Világtalálkozó Alapítvány, Debrecen 1991, 62.

amellyel egy nemzet a maga élethez való jogát és életrevalóságát megbizonyíthatja.”⁵

Az egyház előző korszakának legnagyobb hibája kétségkívül, hogy nem állt ellen a liberális teológiai irány térhódításának, holott a „liberális teológiának nemcsak az ember, hanem az egyház számára sem volt határozott programja. Ilyen program hiányában azután az elveiben bent lévő értéket sem adhatta át az egyháznak, pedig az értékközlésre óriási szüksége volt egyesnek és egyháznak.”⁶

Az új helyzetbe került református egyháznak a hatalomváltás utáni első évtizedben újra kellett értelmeznie az egyház fogalmát és önmaga küldetését, ugyanis a helyes önértelmezés nélkül aligha boldogulhatott volna a nehéz helyzetben. Az új program megalkotása összetett és többszereplős folyamat volt⁷, amelynek egyik sokat emlegetett hozadéka 1926-ban, a püspöki széket elfoglaló Makkai Sándor *Öntudatos kálvinizmus* című könyve. A beszédes cím a korszak fontos célját tömöríti, azt az igényt, hogy az egyháztagoknak tudatosan kell törekedniük a kálvini örökség megvalósítására. Makkai ebben az írásában is kifejti, hogy a liberális, célt tévesztett egyház helyett küldetését felismerő, az evangélium hirdetésére és megélésére összpontosító egyházra volna szükség.⁸ A tisztánlátást, és főként annak tudatosítását – mind az egyháztársadalom leginkább érintett belső köreiben, mind a szélesebb rétegekben – megnehezítette az a tény, hogy a húszas évek elejének kaotikus állapotában számos, egyháznak címzett hamis elvárást fogalmaztak meg, amelyeket egyrészt a még kísérő teológiai liberalizmus, másrészt a kétségbeesett életmentés számlájára írhatunk. Makkai egy évtizeddel később így emlékezik erre az időszakra: „Minden nemzeti, szociális, kulturális, sőt gazdasági probléma szétszakított és összekuszált folyondárszála erre az egyetlen, szintén megrendült oszlopra kapaszkodhatott fel és tapadt rá, s az egyház előtt az a követelés állott, hogy ő legyen a nemzeti élet, szociális rend, a magyar kultúra és a

---

⁵ Makkai Sándor: *Magunk revíziója*. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár 1931, 12.

⁶ Márkus Jenő: *A liberális szellem*, 139.

⁷ A jelen tanulmány kereteit szétfeszítené ennek részletezése, de számos történeti mű kitér mind a folyamat ismertetésére, mind az abban részt vevők szerepének elemzésére, barátságokra és feszültségekre, különös tekintettel a teológiai tanárok és az egyházkormányzat viszonyára.

⁸ Makkai Sándor: *Öntudatos kálvinizmus – A református magyar intelligencia számára*. Az Út kiadása, Kolozsvár 1926, 35–51.

magyar egzisztencia fenntartója, biztosítója és védelmezője.”⁹ Makkai a helytelen elvárások visszautasításával tulajdonképpen az egyház lényegére mutat rá: „Az egyház: egyház!... fundamentuma nem a nemzet, nem a kultúra, nem a társadalom, nem a vagyon, egyáltalán nem az emberi és világi.”¹⁰ A fenti elhatárolódás alapján nem szabad valamiféle szembefordulásra gondolni, hiszen sem a sorok írója, sem tanártársai nem vonták ki magukat a nemzetmegtartó és kultúraápoló szolgálatból. A teológiai tanárok népnevelő előadásainak és társadalmi felelősségvállalásról tanúskodó közleményeinek egész sora igazolja, hogy a fentiekben részt vállaltak, amelyet Makkai esetében az ezzel egy időben zajló szépirodalmi munkásság is alátámaszt. Lényeges változás az előző korokhoz viszonyítva teológiai látásukban következett be, többé nem a kultúrprotestantizmus égisze alatt tevékenykedtek, hanem a biblikus alapokra építkező egyházi program mentén. Immár tudatosan vallották, hogy sem a kultúra, sem a nemzet fejlődése nem lehet pusztán öncél, amely adott esetben az egyházat is az őt kiszolgáló intézmények közé sorolhatja. Az egyház elsődleges szolgálata a krisztusi örömhír hirdetése és a Krisztust követő életmód megvalósítása, amely az egyes emberek, és közösségek életére nézve azzal a jótékony következménnyel jár, hogy múltba nézés, politikai acsarkodások helyett a jelenben nyújt vigasztalást, iránymutatást az egyháztagoknak. A jövőt illetően pedig mindenki számára nyereség, ha az egyház arra az alapvető feladatára összpontosít, hogy az egyeseket Krisztushoz tereli, és szeretetközösségek megszervezését szorgalmazza, hiszen ezáltal munkájuk és egész életük minőségi változása várható. Makkainak az ezekre vonatkozó elképzeléseit szépen foglalja össze az 1944-ben papírra vetett *Teológiai önéletrajzának* alábbi részlete:

„Kultúra és nemzet az evangéliummal megszentelendő valóságok, önmagukban véve bálványok is lehetnek, csak Krisztus ügyének szolgálatában válnak igazán értékké, becsülendők. Az intézményes és adminisztráló hivatalos egyházi szervezet önmagáért való életének napjai meg vannak számlálva, a lelki, missziói egyház kegyelmi ideje következik, s ezért az egyház nem lehet egy sérelmi nemzeti politika – bármilyen kitűnőnek látszó – cégjelzője és takarója, hanem az adott viszonyok között kell a rábízott nép életének lelki

---

⁹ Makkai Sándor: Erdélyi református problémák. In: *Protestáns Szemle* 40 (1931/5), 357.

¹⁰ Uo. 358.

irányítója, mindennapi munkájának megszentelője, szenvedéseiben vigasztalója és a hitből fakadó szeretet tevékeny közösségébe szervezője legyen.”¹¹

Az Erdélyi Református Egyházkerület belmissziójának kibontakozása

Az egyház templomfalakon kívüli, vasárnapi istentiszteleteken túli szolgálataira irányuló programjának megalkotása nemcsak az első világháború utáni szűkeshelyzetre adott válasz, hanem egy régebbi folyamat végkifejlete. Nagy Géza már a kolozsvári teológia első igazgatójáról, a későbbi püspökről, Kenessey Béláról is úgy beszél, mint a „*belmisszió apostoláról*”,¹² akinek a kezdeményezései nem tudták áthatni az egész egyháztestet. Korábban is utaltunk rá, hogy a felelősen gondolkodó teológusok már a háború előtti időszakban kezdték felfedezni igazi feladataikat. Az eszmélődésnek ebben a korai szakaszában bizonytalanságban a környezetünkben tapasztalt hiányosságok, egyfelől a nyomorúságok, másfelől a túlkapások felismerése játszott nagy szerepet, de a teológiatörténet sorsfordító találkozásokról is beszámol.

1908-ban a budapesti Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség konferenciájára Balatonalmádiba a kolozsvári Bethlen Gábor Kört is meghívták, amelyet Imre Lajos képviselt. A kolozsvári diákközösséget akkoriban még kevésbé hatotta át az evangéliumi lelkiület, vagy akiket igen, az inkább negatívan hatott a többiekre. A nyári találkozó hozadékaként 1909 májusában Kolozsvárra is eljött „*John Mott, amerikai metodista egyházi munkás, a Keresztyén Diákok Világszövetségének főtitkára (1865–1955)*”.¹³ Mott híres volt rendkívüli előadóképességéről, az őt tolmácsoló Victor János szintén kiválóan bizonyult fordítóként és teológusként is. Imre Lajos hosszú évek múltán is odaadással emlékezett vissza erre a találkozásra:

---

¹¹ Makkai Sándor: *Szolgálatom*. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1990, 101.

¹² Nagy Géza: Kenessey Béla, mint a belmisszió apostola. In: Nagy Géza: *Akik kősziklára építettek. Egyháztörténeti dolgozatok*. Kolozsvár 1937, 214.

¹³ Juhász István: *Jézus Krisztus egyháza – Az egyháztörténet vázlata*. Kiadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2015, 426.

„Tanáraink és kollégáink közül sokan meglátták, hogy a Diákszövetség munkájában nem kegyes nyögdcisésekről van szó, mint ahogy az itteniek közül sokan képzelik és csinálják, hanem Krisztus valóságos, megváltó hatalmának elismeréséről és megtapasztalásáról. Többen úgy éreztük, hogy megerősödött a hitünk és erőt nyertünk ahhoz a munkához, amelyet ezután kezdtünk komolyabban végezni a Bethlen Gábor Körben.”¹⁴

Az utókort persze leginkább az érdekli, hogy miből is állt az az impulzus, amely lendületet adott az erdélyi belmissziós munka kibontakozásának. Milyen gondolat köré épült Mott előadása, és milyen konkrét feladatokat helyezett hallgatósága szívére. A korabeli közlemények és beszámolók alapján Imre Lajos holland életrajzírója a következőképpen foglalja össze a kolozsvári előadás lényegét:

„Valaki, aki tényleg keresztyén ember akar lenni, nem elégszik meg azzal, hogy bizonyos tanokat elfogad; a becsületesség és önzetlenség gyakorlásában a keresztyén ember nem vehet szabadságot magának. Ez a beszéd híven jellemezte Mott János keresztyénséget ébresztő tevékenységét. Nem teológiai rendszert adott, hanem a gyakorlati keresztyénségre mutatott.”¹⁵

Kezdő és gyakorló teológusokat egyaránt szembesített azzal az el nem feledhető teológiai alapigazsággal, hogy a hit hármasságának összetevői közül bármely értékes is az értelemmel felfogott tudás és az érzelmek területén jelentkező bizalom, de ezeknek mindig az akarat szintjén megnyilvánuló cselekedetek a fokmérői. A hitből fakadó őszinte cselekedetekre mindenkor szükség van, de talán soha annyira nem volt kiéhezve a világ ezekre a szeretetcselekedetekre, mint a háború utáni siralmas állapotok közepette. Amit teológusaink a háború előestéjén még csak sejtettek, azt immár élesen látták, hogy a népet csakis a cselekvő hittel, evangéliummal lehet megvigasztalni. Nagyszerű felismerésüket akkor kezdte komolyan venni a környezetük, amikor kis baráti közösséggé szerveződve tették ezt közhírré. 1921-ben a Református Szemle hasábjain tették közzé, hogy augusztus 9–12-én Marosvécsen baráti konferenciát tartott lelkipásztorok kis csoportja, amelyen elhatározták egymás baráti támogatását „*az erdélyi Anyaszentegyház hűsége és evangéliumi szellemű szolgálatára, [...] családi istentiszteletek, és*

---

¹⁴ Imre Lajos: *Önéletírás*. Kolozsvár 1999, 77–78.

¹⁵ Ende, Magda van der: *Imre Lajos élete és teológiai munkássága*. Ráday College Press, Budapest 1990, 28.

*bibliatanulmányozás bevezetésére, a tudományos lelkészképzés és továbbképzés munkálására, a nép közé a lelkipásztor tiszta evangéliumi életével az evangéliumi lélek átplántálására nézve...*¹⁶

A későbbiekben Vécsi Szövetségként ismert baráti közösség kezdeményezői között négy teológiai tanárt is látunk. Mellettük különféle teológiai irányultságú lelkipásztorok sorakoznak fel (liberális, pietista, ortodox), és szépen kiegészítik egymást. Imre Lajos, akit hamarosan szintén közöttük találunk, így nyilatkozik erről: *„Őskeresztyéni hangulatú közösség volt ez, ahol a legkülönbözőbb teológiai felfogású és egyéniségű tagok az egyetlen dologban megegyeztek egymással: a Krisztusnak való szolgálatban.*”¹⁷ Szembetűnő a különbségek összebékülése, de magának az egymásra találásnak a ténye is, hiszen ebben a korszakban az egész Európát inkább a szétesés fenyegette, az egymástól való eltávolodás jellemezte. Fekete Károly egyenesen csodának nevezi, hogy *„1920 nyarán Pécelen és 1921 nyarán pedig Marosvécsen megjelent a lelki közösségkeresés, és csoda, hogy a csonkultság letargikus sokkjában feltámadt a lelkipásztori felelősségérzet, és ebben az emberileg lehetetlen időben feltámadt a vágyakozás élő hitű lelkipásztorokban a kiegészülésre, az egymás kölcsönös számontartására.*”¹⁸

A csoda természetéhez tartozik, hogy ami emberileg érthetetlen, annak a nyitja Istennél keresendő. Ebben az esetben is valószínűtlen vállalkozásnak tűnt az annyira különböző, és annyi gonddal küszködő emberek összelelkézése, de Krisztus jelenléte az életükben felülírja az emberileg elvárhatót, és nagyszerű ötleteket, cselekedeteket eredményez. Hasonló szövetségek ekkor már léteznek, a lelkipásztorok számára alig egy évvel korábban alapították a Lelkészi Egyesületet, amelyet azonban túlságosan lekötnek az éppen fennforgó egyházpolitikai kérdések, akár a liberális eszméknek is teret engedve. Az Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetsége pedig a másik véglet felé tolódik, a kegyesség megélése közben olyan egyetemes célokat tűz zászlajára, amelyek elfeledtetik a nemzeti

---

¹⁶ Lelkészi konferencia. In: *Református Szemle*, Kolozsvár, 14. (1921), 167.

¹⁷ Imre Lajos: *Önéletírás*, 214.

¹⁸ Ifj. Fekete Károly: *Tudománnyal és a hit pajzsával*. Az Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2008, 23.

hovatarozást, az időszerű kérdések tisztázását. Mindkét egyesület ellenségesen fogadta a Vécsi Szövetséget, mintha saját riválisát látna benne.¹⁹

A Vécsi Szövetség tizenöt éves történetének első összefoglalására Nagy Géza vállalkozott, aki egyháztörténészként azt a sokatmondó kijelentést tette, hogy „ennek a szövetségnek fejlődése, munkája elválaszthatatlan Anyaszentegyházunk legújabb történetétől.”²⁰ Kezdetben az éppen hiányzó kritikus, növekedést hozó kovászt adják hozzá a tőlük részben különböző nézeteket valló egyházkormányzat munkájához. Nagy Károly idejében, majd azt követően is „Miután már nem lehetett az »ellenzékiességüket« eltitkolni, a Vécsi Szövetség a közvélemény tájékoztatására 1923-ban újra elindította Az Út számait. A Református Szemle hivatalosságával szemben ez képviselte az építő egyházkritika hangját. Ezt folytatja majd 1929-től a Kálvinista Világ, 1934-től a Kiáltó Szó.”²¹ Makkai 1926-os püspökké választását követően a szövetség alapító tagjai eltávolodtak egymástól, így a továbbiakban „Imre Lajos és Tavasz Sándor szellemi vezetésével a „kontroll-csoport” nemegyszer kellemtelen feladatát látták el”.²² Vásárhelyi János főjegyzővé (püspök helyettesé), majd püspökké választása szintén távolabb sodorja a „vécsieket” az egyház kormányzóitól, miközben mindkét egyházi vezető sajátjaként viszi tovább és valósítja meg a szövetség által előtérbe helyezett belmissziós terveket. Túl az érintett személyek részben őszinte barátságtól áthatott, részben feszültségekkel terhelt kapcsolatain, az Erdélyi Református Egyház belmissziója ebben az időszakban virágzott ki.

A belmisszió kibontakozásának számos konkrét lépése Imre Lajos gyakorlati teológus nevéhez fűződik, aki 1924–1944 között az erdélyi egyházkerület belmissziói előadója volt. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának 1922. november 17-i ülésén ő indítványozza a belmisszió kérdésének napirendre vételét, és előterjeszti a belmissziós bizottságról szóló javaslatát. Az egyik

---

¹⁹ Nagy Géza: Tizenöt év a Lelki Egyház szolgálatában. In: *Akik kősziklára építettek. Egyháztörténeti dolgozatok*, Kolozsvár 1937, 222, valamint ifj. Fekete Károly: *Tudománnyal*, 25.

²⁰ Nagy Géza: Tizenöt év, 221.

²¹ Ifj. Fekete Károly: *Tudománnyal*, 29. Kozma Zsolt: *A Kálvinista Világ és a Kiáltó Szó repertórium* – Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 14. Kolozsvári Református Teológiai Akadémia PET, Kolozsvár 2003, 5–7.

²² Ifj. Fekete Károly: *Tudománnyal*, 29. Imre Lajos: *Önéletírás*, 215. Nagy Géza: *Tizenöt év*, 232–233.

jelenlevő tiltakozott az ellen, hogy a bizottságba teológiai tanárokat válasszanak, amely egy korán túlmutató, örök érvényű válasz megfogalmazását eredményezte. „Imre Lajos azzal utasította el a tiltakozást, hogy a teológiának is hivatása a belmisszió vezetése, s ha a bizottságba nem is választanak be teológiai tanárt, akkor is a teológia szellemének kell vezetnie ezt a munkát, mert annak minden diszciplínája, ha nem is közvetlenül, de közvetve a misszióra néz.”²³ Imre Lajos hitelesen érvelt, hiszen az akkori teológiai tanárok komolyan gondolták, megvalósították a fenti igényt saját tantárgyaikon, kutatási területeiken belül. Nyilván számukra is kényelmesebbnek bizonyult volna az a magatartásmód, amely a gazdaságilag fejlettebb országok békeidőszakaiban különösen is kísért, azaz elvonulni a tudományos kutatás elefántcsonttornyába. A vérbeli teológus azonban képes ellenállni a tudományos világ eme kísértésének, és nem mond le a teológia elsődleges feladatáról, a misszióról, az általa feltárt hitigazságok közkinccsé tételéről. Napjainkban is eleven a vita a tudományos kutatói munka, versus társadalmi jelenlét kérdésében. A különféle tudományterületek képviselőitől is számon kéri a tudománynépszerűsítő tevékenységet, a társadalmi hasznosság közvetlen bizonyítását, ilyenként a modern egyetemek elvárják oktatóiktól, hogy a hatékony alkotói munka remetei magánya mellé időről időre bevállalják a nyitást a világ felé. A teológus részéről megbocsáthatatlan önzőség lenne, ha a saját társadalmuk, különösen a saját egyházi közösségük elől elzárkóznának. A vizsgált korszak teológiai tanárai szívügyüknek tekintették ezt a közösségi szolgálatot, holott a kutatói munkájuk, a publikációik szakszerűsége, színvonala tekintetében a világ bármelyik teológiai műhelyéhez mérten jelesül helytálltak, de mégsem fordultak el intellektuális göggel a hétköznapi gondokkal küszködő közegyházról. Magatartásuk emberi, keresztyéni nagyságukról is árulkodott.

Egyházuknak pedig szüksége is volt az útmutatásukra, erről tanúskodik például a belmisszió elvi megalapozásának kérdésében nyújtott szolgálatuk. Imre Lajos, akit nemcsak a bizottságba, de annak élére is megválasztottak, rámutatott az eddig ismert missziós modellek sajátosságaira. A német modell szerint a belmissziót, az ún. „*Innere Mission*” egyesületek, alapítványok végzik, vagy olyan

---

²³ Adorjáni Zoltán: Imre Lajos (1888–1974). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyágot nyertek. A Kolozsvári Református Teológia tanárai 1895–1948*. Kiadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 249–250.

intézmények, amelyeknek elvileg olyan alkalmazottai is lehetnek, akik már csak névleg tartoznak az egyházhoz, vagy alig kötődnek hozzá. Az angolszász világból hozott példát szerencsésebbnek ítélte, mert az ún. „*home vagy domestic mission*” feladatai közvetlenül az egyháztagokra és az általuk létesített szövetségekre, intézményekre hárulnak, és így az elvégzett munka egyértelműen tanúskodik az őket elhívó Krisztusról. Ilyenként „tisztázza, hogy tulajdonképpen mi is a belmisszió. *A belmisszió nem más, mint magának az egyháznak, a gyülekezetnek a feladata és munkája, amely felöleli az egyházépítést, az egyháztársadalmi és vallásos nevelői tevékenységet.* Ezeket nem valamilyen intézményeknek kell végezniük, hanem magának az egyháznak, a *gyülekezeti tagoknak.* Ha ez a munka nem a gyülekezeti tagok szintjén történik, akkor már nem belmisszió.”²⁴

A magyar egyházban is voltak előzmények, hiszen a még osztatlan református egyház 1888-ban a szórványok és belmisszió fejlesztésére igazgatótanácsost bízott meg *missziói előadó* néven, majd 1892-től titkárra és segédtitkárra bízta a munkát, ami megfelelő lelkiület hiányában hamvában holtnak bizonyult. Imre Lajos indítványának éppen az volt a lényege, hogy ne hivatalnokokra és a hivatástudat mellőzésének is teret adó egyletekre és intézményekre bizzák a belmissziót, mert „*a bürokratikus elfogultság megöli a munkát. Ehhez a munkához elsősorban nem is adminisztráció, hanem inspiráció kell.*”²⁵

A szövetségekbe szerveződő egyháztagok munkája

Az elvi megalapozást követően a belmisszió a gyakorlatban is kibontakozott, és sikertörténétté alakult. Az egyház, jóllehet naponta szembesült a kisebbségi lét társadalmi megbecsültséget és anyagiakat érintő hátrányaival, mégis képes volt nagy elképzeléseket megvalósítani. Szászvároson árvaházat (1925), Kolozsváron kórházat (1933) alapítottak, amelyek fenntartása csakis azzal az eltökélt missziós lelkiülettel magyarázható, amely áthatotta az egyház minden rétegét. Az özvegyasszonyok fél fillérétől, az arisztokraták bőkezűbb adományain keresztül talán a legtöbbet az jelentett, hogy ezekben az intézményekben elsősorban olyan

---

²⁴ Adorjáni Zoltán: A nőszövetség és a belmisszió, In: Molnár János (szerk.): *Jézust szerető asszonyok.* Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület Nőszövetsége, Kolozsvár 2000, 22.

²⁵ Imre Lajos: A belmisszió problémája. In: *Az Út* 5 (1923/1–3), 65., 67.

diakonisszák szolgáltak, akiket egyházuk készített fel a munkára, de azt Krisztus hívásának engedelmességgel vállalták.

Az egyház megpróbálta kivinni az Igét a világba, eljuttatni a lemorzsolódott, távolra sodródott, elkeseredett emberekhez. Rádöbentek, hogy nemcsak távoli, egzotikus vidékek pogány lakói előtt ismeretlen a keresztyének könyörületos, megbocsátó és sebeket gyógyító Istene, de saját köreiken belül, a csak névleg hozzájuk tartozók között is sokan szomjúhozzák az evangéliumot. A húszas évek belmissziós programja az egyháztársadalom minden rétegének megszólítását célozza. Értelemszerűen a gyerekmunkával indítanak, a hit megalapozásának gyerekkorban kell kezdődnie. A vasárnapi iskolai mozgalmat a kolozsvári keresztyén diákegyesület, a Bethlen Gábor Kör már egy évtizeddel korábban elindította.²⁶ 1924-től Gönczi Lajos, a gyakorlati teológia tanára áll nagy odaadással a munkaág élére. Az IKE és FIKE²⁷ a YMCA mintájára elsősorban a középiskolás diákokat, a fiatal munkásfiúkat, valamint az egyetemi ifjúságot tömörítette. A lányok megszólításának irányítására egy művelt és Krisztust szerető tanárnőt kértek fel,²⁸ hiszen abban az időben még nem volt szakképzett teológusnő sem. Pilder Mária (1888–1966) ragyogó választásnak bizonyult, hiszen a német származású, teológiában is jártos tanárnő pedagógiai ismeretei révén jól értett tanítványai lelkivilágának rejtelméhez, így nagy hatékonysággal tudta megszólítani elsősorban a tanult ifjú hölgyeket. Az 1923-ban létrejött Leányszövetség a későbbi nőszövetség előszobája, hiszen az ifjúkor mindenki életében átmeneti időszakot jelent, és az utána következő életszakaszokban is fontosnak bizonyult az egykori leányszövetségi tagok számára a közösségi élet folytonossága. Ugyanez érvényes a fiúkra is, nem véletlenül jött létre az IKE szenior osztálya, és később a szintén férfiakat tömörítő Presbiterszövetség. Az egyház 1924–1927 között Pilder Máriát utazótitkárként alkalmazta azzal a céllal, hogy mozgósítsa a lelkészfeleségeket, hiszen ők lehetnének a belmisszió női munkaágának legfőbb vezetői, irányítói.

1928-ban az erdélyi református asszonyok egyhangú válasza is megérkezett a szolgálatra hívó üzenetre, és az egyházkerületet vezető férfiak feleségei, valamint számos arisztokrata nő vezetésével megalakították az Erdélyi Református

---

²⁶ Imre Lajos: *Önéletírás*, 78–82.

²⁷ IKE, azaz Ifjúsági Keresztyén Egyesület, FIKE, azaz Főiskolás Ifjak Keresztyén Egyesülete.

²⁸ Adorjáni Zoltán: *A nőszövetség és a belmisszió*, 25.

Egyházkerület Nőszövetségét.²⁹ A nőszövetség, a többi egyházi szövetséghez hasonlóan, az egymásra épülő egységek szerkezetére formálódott, azaz gyülekezeti/egyházközségi, majd egyházmegyei, végül egyházkerületi szinten szervezték meg. Az utóbbi kettő arra hivatott, hogy a gyülekezetekben zajló munkát mindenki számára elérhető ötletekkel, központi intézkedésekkel elősegítse. Évtizedekkel korábban már működtek egymástól elszigetelten nőegyletek, amelyek főleg helyi szintű jótékonyági munkával foglalkoztak. Ezúttal országos mozgalom indult,³⁰ Makkai püspök 1927-ben kibocsátott körlevele nyomán futótűzként terjedt a kezdeményezés, a kolozsvári központtól legtávolabb fekvő gyülekezetekben is megalakultak a nőszövetségi csoportok. A központi vezetés által megfogalmazott célkitűzések, alapszabályzat, ötlettár segítette az egyes közösségek hatékony működését. Kezdetől egyértelmű volt a hármas célkitűzés, szolgálni, munkálkodni a lelki élet, a diakónia és a kultúra területén. A korabeli feljegyzések szerint eseménydús volt (bibliakörök, találkozók, csendes napok, jótékonyági gyűjtések, esték stb.) a nőszövetség élete, de a lázas tenni akarásnak, valahova tartozás vágyának a legnagyobb hozadéka az volt, hogy nők ezrei hajoltak ismét a Szentírás felé, fordultak Istenhez bizalommal és egymáshoz szeretettel.

Iratmisszió

Az írás által megvalósított szolgálat ősidők óta ismert gyakorlat. A két világháború közötti időszakban addig soha nem látott méreteket öltött a kisebbségi sorba kényszerült magyarság körében az írni vágyás. Az 1919-től 1940. augusztus 30-ig terjedő időszakban Románia 69 helységében 1260 féle hírlap és folyóirat látott napvilágot, együttesen 1672 cím alatt,³¹ amelyek némelyike tiszavirág-életű volt, mások azonban hosszú távon is jó szolgálati eszköznek bizonyultak.

---

²⁹ Az Egyházkerületi Nőszövetség alakuló ülését 1928. november 25-én tartották Kolozsváron, első elnöke Makkai Sándorné volt.

³⁰ Vásárhelyi János (1888–1960) fiatal beszercei lelkészként szorgalmazta a papnék számára megálmodott szövetség létrehozását, s közben beszámolt arról, hogy a szász evangélikusok már 1886-ban megszervezték az egész Erdélyre kiterjedő központi nőegyesületet. Lásd: Vásárhelyi János: A papnék egyháztársadalmi munkásságáról, In: *Református Szemle* 8 (1915), 462.

³¹ Monoki István: *Magyar könyvtermelés a román uralom alatt. 1919–1940. Hírlapok és folyóiratok. II. kötet.* Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, Budapest 1941.

Adatok a Református Család első megjelenésének korszakáról (1929–1944)³²

A lap célkitűzése, fő tematikák

A folyóirat első száma 1929. január 6-án látott napvilágot. A folyóirat kezdetben minden második héten jelent meg, a következő évben 18 lapszámmal, utolsó előtti évig évi 12 lapszámmal, majd 1944 augusztusáig évi 8 lapszám jelent meg. Jóllehet a lapot akkor is önkéntes munkában írták, szerkesztették, a gazdasági világválság alatt nagyon idegölő munka lehetett a nyomtatásig eljutni, ezt tükrözi az előfizetők gyakori felszólítása a törlesztésre, ill. a tartozásaik elengedése. A világháború pedig minden szinten nagy akadályokat gördített az élni és munkálkodni kívánók elé. A próbatételekről a lap hasábjain megjelent írások is beszámoltak, alkalmanként a sajátos politikai helyzetet, a harcokhoz való hivatalos viszonyulást is tükrözik az egyes cikkek, fényképek.

Az Erdélyi Református Nőszövetség munkatervében kezdetektől szerepelt a lapindítás gondolata: *„a sajtó igen fontos segítő és kiegészítő eszköz egy, az egész országra kiterjedő szervezet szolgálatában”*³³ – írták a megfogalmazott célok kapcsán az első lapszámban. A lapot nem egyirányú közlésre szánták, hanem felkérték a tagszervezeteket is a saját ügyeik megosztására: *„[...] alkalmat akarunk nyújtani a legtávolabbi vidéki tagozatoknak is arra, hogy beszámolóikat közölhessék, gyűjtéseiket nyilvánosan nyugtázhassák, nehézségeiket, problémáikat föltárhassák, kérdéseikre feleletet kaphassanak, s mindenképpen tevékeny részt vehessenek abban a nevelő munkában, amelynek érdekében a nőszövetség ezt a lapot megindította.”*³⁴ A szándéknyilatkozatban megfogalmazottak a későbbiekben megvalósultak. A folyóirat a fennállása alatt olyan fórumnak bizonyult, amely mindenhonnan begyűjtötte és közzétette a nőszövetségi életre vonatkozó híreket, eseményeket. A tagszervezeteken túl az olvasót is megszólították és felkérték, hogy legyen olyan külső munkatársa a lapnak, akinek egyik lehetősége az, hogy ír a lapban, a másik pedig a lap népszerűsítése, illetve további olvasók toborzása.

---

³² Ennek a fejezetnek az adatai, ha nincs más megjelölés, akkor a Református Család 1929–1944 között megjelent lapszámaiból származnak.

³³ Makkai Sándorné: Lapunk célja. In: *Református Család* 1 (1929. 01. 06), 1.

³⁴ Makkai Sándorné: *Lapunk célja*, 2.

A folyóirat címe is sejteti, hogy a lapot nem csupán a nőszövetség tagjainak, hanem azok egész családjának szánják. Makkai Sándorné a célkitűzésben ezzel kapcsolatban az alábbiakat írta:

„a református magyar családokat is meg akarja keresni és találni és hiánypótló, üdítő, örömszerző, nemesen szórakoztató olvasmányt akar nyújtani nekik. [...] Meg akarja közelíteni a családokat a maguk intim közösségében, hogy azután a velük közölt s tőlük nyert lelki áldások és hatások gyümölcseit s eredményeit az egész erdélyi református egyház felvirágoztatására fordítsa.”³⁵

Az egyház ügyét azonban nem a környező világtól elszigetelten kívánták szorgálni, hanem annak sajátosságai iránt is nyitni akartak azzal, hogy a református identitást a lehető legátfogóbb módon fejlesszék.

„Lapunk [...] foglalkozni kíván a társadalmi élet megnyilvánulásaival, irodalommal, művészetekkel, ismeretterjesztéssel, nemes szórakozást kíván nyújtani családainknak, lesz rovatja gyermekek számára, tanácsadással és tájékoztatással is szolgál a hozzá fordulóknak.”³⁶

A régi lapszámokat forgatva feltűnik, hogy sok időszerű kérdéshez többször is visszatértek, alkalmanként az olvasók is tollat ragadtak, hogy egyetértésüknek, vagy akár ellenvéleményüknek hangot adjanak. Ilyen volt például a lap megjelenésének első évében a nők presbiterré választásának kérdése, amelynek kapcsán akkor még megoszlottak a vélemények. Az 1929-es kezdeményezés, azaz a református családoknak szánt egyházi folyóirat szerkesztése, talán épp azért tudott a legnehezebb években is életképes maradni, mert nem könnyen fogadták, és akik írtak, a jobbítás, a közhasznúság töretlen szándékával tették.

Célcsoport, olvasóréteg

A Református Család egyfelől ún. réteglap volt, amely egy szervezet működése jó előmozdítójának bizonyult, másfelől tágabb célcsoportnak szánták, s éppen annak köszönhette különleges értékét, hogy igazi *családi lappá vált*. A család minden tagját meg kívánták szólítani. Azokra a családokra is odafigyeltek, akik szórványban éltek.

---

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

Az 1000–1200 előfizető lényegében sokkal több olvasót jelentett. Az előfizetők jegyzékét általában közölték a folyóiratban, a pontos kilétük megállapítása komoly nyomozói munkát igényelne, hiszen csak a személynév és helység szerepelt a lajstromban. A református nagyheteken³⁷ részt vevő nők névsorában azonban a foglalkozásukat, kilétüket is feltüntették, és a névsorok összehasonlítása nyomán sok a névegyezés, amelyből arra következtethetünk, hogy a megrendelők túlnyomó többsége a lelkészfeleségek, tanítónők és tanítónék köréből került ki.

A lap szerkesztői és írói

Az első sorozat főszerkesztői munkájára Maksay Albert teológiai tanárt, az Újszövetség kutatóját kérték fel, aki kis szünettel (1935–1936) végig kitartott a lapnál. Az első öt évben rendkívül hasznos munkatársnak bizonyult Pilder Mária, aki akkoriban a nőszövetség utazótitkára volt. 1934-ben Pilder utódja, Lőrincz Mária utazótitkár társszerkesztőként segédkezett a lapnál, ő is szép munkát végzett, de nagyon hamar távozott az országból, és rövid baseli felkészítőt követően Mandzsúriából jelentkezett Babos Sándor feleségéként és munkatársaként.³⁸ A továbbiakban négy szerkesztőnő váltja egymást: Póczy Mihályné Kiss Klára és Vidovszky Ferenczné (1935-től), Székely Jánosné (1939-től), valamint dr. Borbáthné Vajna Éva 1942-től. Az utolsó hat évben Nagy András, az ószövetségi biblia tanára társszerkesztői feladatokat vállalt.

A szerkesztők és írók munkája kapcsán két dolgot kell kiemelnünk. Egyfelől ebben a munkakörben is szembetűnő a teológiai tanárok önzetlen tevékenysége. Az újszövetségi, majd az ószövetségi tanszék vezetőinek nem tartozott a hivatalosan előírt munkaköréhez a lapszerkesztés, ahogyan tanártársaiknak sem a többi egyházi folyóirat felvállalása. A társadalmi szerepvállalásukban a korábban már említett vonatkozások mellett az újreformátori teológiai irányzat Ige-szolgálat iránti elkötelezettsége is szerepet játszott. Kozma Zsolt szerint:

---

³⁷ A Református Nagyhetek a belmissziós szervezetek számára szervezett központi rendezvények voltak. A nagyhetek nyomtatott anyaga a részletes program és az egyes előadások, igehirdetések mellett a résztvevőkről is közöl adatokat. (Az öt helyszín: Sepsiszentgyörgy – 1924; Marosvásárhely – 1925; Nagyenyed – 1926; Brassó – 1927; Torda – 1928.)

³⁸ 1934 májusában (7–8. lapszám) már Svájcban ír, a 9–10. lapszámban már Mandzsúriából küld levelet.

„Az »öntudatos kálvinizmus«, a belmissziós törekvések és a kisebb mértékben, inkább csak egyes személyekben jelentkező kegyességi irányzat az a táptalaj volt, amelyben az Ige magja megfogant, s amelyben az újreformátorinak nevezett Ige teológiája otthonra talált – sokkal maradandóbban, mint bárhol máshol külföldön.”³⁹

A folyóiratok hasábjain az igei üzenet terjesztésének egy rendkívül hatékony alternatívája valósulhatott meg.

Másfelől erre a korszakra oly jellemző, hogy a női munkaág meghatározó egyéniségei elsősorban férfiak. A nőszövetség vezetőségében ugyan nőket látunk, de csak elvétve olyanokat, akik saját maguk jogán kerültek oda, hiszen többségük lelkészek és egyházi vezetők felesége. Kivételt képeznek az arisztokrata hölgyek, akiknek a társadalomban a többi nőhöz viszonyítva mindig is megkülönböztetett cselekvési szabadságuk volt, illetve a majdnem szerzetesi magányban élő egyedülálló nők. Ebben az időszakban még szinte elképzelhetetlen volt a családanyak számára a társadalmi szerepek, többlettevékenységek felvállalása. A lapszerkesztéshez, rendszeres publicisztikai tevékenységhez szükséges képességeket biztosító felkészülés is csak keveseknek adatott meg, hiszen az egyetemek kapui még alig nyíltak meg a nők előtt. A kolozsvári teológiára például 1917-ben iratkozhatott be az első női hallgató, záróvizsgára pedig csak 1930-ban jelentkezett az első teológina, amely nem a női hallgatók felkészültségén múlt, hanem attól az egyházi jogi döntéstől függött, amely lehetővé tette, hogy arra a vizsgára jelentkezhesse- nek, amely addig egyenértékűnek számított a lelkészi szolgálatra történő felhatalmazással. Lőrincz Mária már ehhez az új nemzedékhez tartozott. A kérdés pozitív vetülete ennek ellenére mégiscsak az, hogy a belmisszió a nőkre is odafigyelt, és a két világháború között olyan lelki, kulturális és infrastrukturális háttérrel biztosított, amely kinevelhette a jövő számára a női munkatársakat. Az már a történelem fintora, hogy a második világhéget követően a hitvalló keresztyén férfiakat és nőket kispadra kényszerítette a kommunista diktatúra, amely többek között a lap beszüntetéséhez vezetett.

---

³⁹ Kozma Zsolt: Nagy András (1899–1974). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyágot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai, 1895–1948*. Kiadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 384.